

^ Hoone on ehitatud ajavahemikul 1835–1947 (arhitekt Erbenwein) koos teiste praeguse Wöhrmanni puistee majadega kalevivabriku töötajate elamuks. 1895. aastast oli majas kalevivabriku kauplus. 1902. a tehti siia Sindi Kalevivabriku Tarvitajate Ühisuse kauplus. Vene ajal oli hoones 3 korterit. 1983. a avati siin muuseum. Kuulub Wöhrmanni puistee elamute rühma. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi)

ALEVITE PÄRLEID

KALEVILINN SINDI

Heiki Pärdi

FOTOD: AUTORI KOGU

Kalevivabriku rajamisega Sindi mõisa maale 1833. aastal on siinse asula sünni ja ajalugu olnud lahutamatult seotud kuni 20. sajandi lõpuni. 19. sajandi keskpaiku oli Sindi kalevivabrik suurim tööstusettevõtte Liivimaal. 20. sajandi hakul elas siin juba ligi poolteist tuhat inimest, kellest enam-vähem pooled töötasid kalevivabrikus. A. Richteri Liivimaa aadressiraamatust selgub, et 1899. aastal oli alevikus 66 elumaja, kus elas kokku 1444 inimest, kusjuures naisi oli 92 võrra rohkem kui mehi. Samal ajal töötas vabrikus 780 inimest, neist 400 meest ja 380 naist. A. Krögeri aadressiraamat (1893) lisab, et Sindis oli 43 väikeelamut ja 9 suurt töölikasarmut.

Töölisasula rajas Pärnu jõe kaldale oma manufaktuuri kõrvale 1833. a kaupmees J. Chr. Wöhrmann. Majad paiknesid kolmes reas ja neid oli kokku 33. Ühekoruselised hooned olid kelpkatusega, nagu neid võib senini näha Wöhrmanni puisteele. Neist on säilinud ainult jõepoolne rida, mida omal ajal nimetati altmajadeks, kitsekülaks ja lillekülaks. Need olid mõeldud eelkõige vabriku meistritele, lihttöölised elasid valdavalt suurtes kasarmubarakkides veidi eemal.

1899. aastal ehitati alevikku Moskva kaupmehe R. Schöni ja kohaliku kalevivabriku ühisuse rahadega esinduslik nelja torniga vene baroki mõjudega historitsistlikus laadis õigeusu kirik. 1901. a lisandus

< Üks kalevivabriku kõige vanemaid elamuid Wöhrmanni pst 14. Algselt oli kelpkatusega püstvoodriga ühe-korruselises puitmajas neli 1–2 toa ja köögiga korterit. Hoonet on aegade jooksul osaliselt ümber ehitatud. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi)

avar punastest tellistest kolmekordne ministeeriumikooli hoone, kus lisaks koolile tegutses ka alevi lasteaed ning luteri usu kirik. Juba 1887. a asutatud ministeeriumikool oli muide esimene Eestis ja teine Baltimail. 1902. a asutati Sindi Kalevivabriku Tarvitajate Ühisus, mis oli üks esimesi Eestis. Ühisuse poena võeti kasutusele üks endisi nn meistrite maju praeguse Wöhrmanni puistee lõpus.

Järgmine sündmus, mis pärast kalevivabriku rajamist suuresti Sindi arengut mõjutas, oli Lelle–Pärnu raudteecharu ehitamine 1928. a. Sinti rajati raudteejaam, kuhu ehitati päris mitu hoonet, siis ehitati välja ka mitu uut tänavat, nagu näiteks Raudtee ja Pikk, ning Pärnu maantee äärde kerkis ridamisi uusi elumaju. 1929. a oli käiku läinud moodne veejõujaam, 1932. a rajati alevisse oma vanadekodu, 1935. a valmis moodne funkstiilis haigla, 1937. a püstitati Sinti üks oma aja moodsamaid haldushooneid, millest 1938. a, kui Sindile anti linnaõigused, sai raekoda. 1930. aastate teisel poolel ehitati funkstiilis haiglale ja raekojale lisaks ka mitu samas stiilis elamut. Varasemalt oli valdavaks arhitektuuristiiliks, nii nagu paljudes teisteski alevites ja väikelinnades, olnud traditsionalism.

> Kalevivabriku kontor ja koolimaja. Ehitatud 19. sajandi keskpaiku (1835–47; arhitekt Erbenwein) Sindi Kalevivabriku Valitsuse poolt kontorihooneks. Aastatel 1887–93 kasutas maja Sindi ministeeriumikool, kus 1891–93 töötas õpetajana kirjanik Ernst Peterson-Särgava. Sindis avatud ministeeriumikool oli esimene Eestis ja teine Balti riikides. Pärast kooli välja kolimist kasutas hoonet taas Sindi kalevivabrik, hiljem, Nõukogude okupatsiooni ajal, oli hoones Sindi 1. Detsembri nimelise Vabriku administratiivkontor, veel hiljem kasutati hoonet ühiselamuna. (Foto: H. Pärdi)

> Elamu Pärnu maantee 55, tuntud „Valge majana“. Silmapaistev neorenessansspuitarhitektuuri näide Eestis, on peetud Sindi esinduslikemaks hooneks. Tagaküljele on tehtud sobimatu juurdeehitis, muidu säilinud üpris ehedana. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

> Värvikas historitsistlikus stiilis Sindi Jumalailmumise apostlik-õigeusu kirik valmis 1899. a, selle ehitamist rahastasid Moskva kaupmees Roman Schön ja Sindi kalevivabriku ühisus. Kujundamisel on kasutatud nn vene baroki elemente. Kirik suleti 1962. a ning oli seejärel kasutusel Pärnu Endla teatri rekvisiidilaona. 1990. aastail tagastati kogudusele. Osaliselt remonditud. (Foto: H. Pärdi 2020)

> 1901. a ehitatud punastest tellistest historistslikus laadis koolimaja. Algul jagati ruume lasteaija ja luteri usu kirikuga. Praegu kuulub hoone Sindi gümnaasiumile. Kahjuks on hävinud hoone peasissekäik. Uuel vene ajal tehti hoovi poole rida juurdeehitusi. Ehitismälestis. (Foto H. Pärdi 2020)

< Raudteejaama peahoone. Ehitati 1927–29 insener L. Johansonitüüpprojektijärgi. Hoone allkorrusel paiknesid oote-, pagasi- ja posti- ning telefonsideruumid, ülakorrusel oli kaks korterit. Praegu linna noortekeskus. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

< Traditsionalistlikus stiilis raudteejaama töötajate elamu Pärnu mnt 3, ehitatud L. Johansoniprojekti järgi 1930. aastate algul. Majas oli kaks korterit, üks paiknes üla- ja teine allkorrusel. Praegu Sindi päevakeskus. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

< Kena, heas korras hoitud algupärase välimuse säilitanud traditsionalistlik elamu Pärnu maantee 19. Projekt 1933. a, omanik Aleksander Tamm. Tähelepanu väärib välislaudis, kus tüüpiliselt Sindi tollastele majadele on vaheldumisi kasutatud nii rõht- kui püstlaudist. Esiküljel on kumer eenduv väljaaste ja mõlemas otsas eeskojad. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

> Veejõujaam (1929; dipl. ins. E. Tiltsen ja kalevivabriku insner J. Pärn). Eestiaege hüdroelektrijaama ilmekas näide, kuulub kokku muinsuskaitse all oleva Sindi kalevivabrikuga. Praegu tühi ja räämas. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2012)

Uuel vene ajal ehitati Sinti enam-vähem samasugust arhitektuuri nagu kõikjale mujale Eestisse – suuri tüüpkorterimaju ja ilmetuid tööstushooneid. Eramajade hulgas olid läbi aastakümnete kõige populaarsemad lihtsad traditsionalistlikku laadi kõrge viilkatuse ja ühe või kahe katuseärkliga puitmajad. Pärnis paljud neist vooderdati väljast silikaatkiviga. Sulaajal, 1950. aastate teisel poolel ja 1960. aastate algul, ehitati ka eestiaege maiguga funkstiili meenutavaid eramuid. Neist stiilseim ja oma aja kohta usumatult suur ning esinduslik on Ringi tänavas asuv maja, mille kavandas 1954. a tolleaegne Pärnu peaarhitekt Jaagup Linnakivi.

< 1932. aastal valminud traditsionalistlikus laadis savikivist kelp-katusekorrusega krohvitud kivihoone ehitati alevi vanadekoduks. Praegu kasutusel elamuna. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

Pärijad on maja 2000. aastail küll sise- miselt päris palju muutnud, aga väli- selt tunduvalt vähem. Endine lahtine katuserõdu ehitati kinniseks, oluli- selt suurendati garaaži ning muudeti sissekäigu kohal oleva katuserõdu piirdeid. Sindi kõige uuemaid suuri avalikke hooneid on lasteaed, mille projekteerisid 1995. a noored Pärnu arhitektid R. Luhse ja T. Tuhal, kes 1993. a olid võitnud Eesti Rahva Muuseumi uue hoone arhitektuuri- võistluse.

Sindis on muinsukaitse all haru- kordselt palju hooneid (61 hoonet – 59 ehitismälestisena ja 2 ajaloomäles- tisena). Suhtarvult ei ole tõenäoliselt üheski teises Eesti linnas nii palju hooneid riikliku kaitse all. Kõige roh- kem on kaitsealuseid hooneid Pärnu maanteel – 21, Raudtee tänavas – 11, Paide maanteel – 9, Wöhrmanni puisteel – 8 ja Kooli tänavas – 5. Paraku on mõned neist juba praegu kaduvikku määratud, päris mitmed seisavad tühjalt ja mitmed ümber- ehitamisega moonutatud.

Palju tänu perekond Ene ja Jaanus Nuudile lahke vastuvõtu ning sisuka teabe ja kaasabi eest oma maja (Ringi 20) loo tutvustamisel.

> Traditsionalistlikus laadis, hästi- säilinud elumaja Pärnu maantee 21. Poolkelpkatusega rõhtpalkidest maja lõunapoolses otsas on historitsistlike ümarkaarakendega veranda. Hoone põhjaotsas paikneval eeskojal on esinduslik ümarkaarega välisuks. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

> Poolkelpkatusega, mille esiküljel suur väljaehitis, traditsionalistlik elamu Raudtee 12. Hoone valmis 1932. a, omanik A. Tarlap. Sama projekti järgi on väikeste erinevustega ehitatud naabermaja Raudtee 10. Esiküljel oleva stiilse peaukse kohal on pitsilise servaga varikatus. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

> Traditsionalistlik, eriti Pärnule iseloomulik nn kikkis katusega elumaja Pikk 2. Ehitusplaani tegi arhitekt J. Soosaar, kes projekteeris mitmeid samalaadseid elamuid Pärnus, antud hoone täpne analoog on Papli 23. Majal on tollal moodi tulnud katteliistuga püstlaudis ja lõunapoolses otsas tagasiastega sissekäik. Väga ehedalt taastatud hoone eest pälvisid omanikud 2012. a Muinsuskaitseameti rahalise preemia. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

> Funkstiilis raekoda on ehitatud 1935–37, autor ehitusinsener J. Kinnunen, teistel andmetel arhitekt I. Laasi. Esinduslikkust rõhutab skandinaavialik neljakandiline torn. Lisaks esimesel korrusel paiknevatele linnavalitsuse ruumidele (kantselei, saal jm) oli hoones ka kuus 2–3-toalist korterit. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

< Harukordne maja (Ringi 20), kui arvestada, et see projekteeriti 1954. a (arhitekt Jaagup Linnakivi, kes oli sellal Pärnu linna peaarhitekt) ning elamispinda oli seal peaaegu kaks korda rohkem, kui tollal ametlikult lubatud. Maja omanik ei olnud mingi kõrge nõukogude asjamees, vaid lihtne autojuht, kes oskas asju ajada. Välimust on pärijapere muutnud vähem kui siseplaneeringut. Maja otsas olev lahtine katuserõdu ehitati kinni ning teises otsas olev garaaz tehti palju avaramaks. (Foto: H. Pärdi 2020)

ALLIKAD JA KIRJANDUS

Kröger, A. W. Livländisches Verkehrs- und Adressbuch II Theil. Riga, 1893.

Richter, A. Livländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1898/1899. Riga, 1899.

Suits, M. Ekspertihinnang Sindi hüdroelektrijaama vastavusest mälestise tunnustele. EKA Muinsuskaitse- ja restaureerimise osakond. Tallinn, 2010.

Välja, L. Ekspertarvamus Pärnu maakonnas Sindi linnas paiknevate riiklike kultuurimälestise vastavusest mälestise tunnustele. Tallinn, 2007.

< Heledaks krohvitud 2-korruseline funkstiilis elamu (Pärnu mnt 54) on ehitatud 1936. a. Hoonel on funkharhitektuurile omased lamekatust, lintaknad, poolsilindriline väljaaste, reelingpiirdega rõdu. Praegu tühi ja räämas. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

< Lihtne kahekordne funkstiilis puitelamu Pärnu maantee 56 on ehitatud 1930. aastail ilmselt kõrvalmajast (Pärnu mnt 54) innustust saades. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

> Sindi uus lasteaiahoone ehitati 1996. aastal (arhitektibüroo Luhse ja Tuhal) ning renoveeriti 2009. (Foto: H. Pärdi 2020)

